

А.В. Шаронова

ХУДОЖНІ ОБРАЗИ РОМАНУ ЗІГФРІДА ЛЕНЦА "УРОК НІМЕЦЬКОЇ"

Творчість класика сучасності З. Ленца 1926 року народження повною мірою відображає шлях відродження післявоєнної німецької літератури, починаючи з 1945 р., її становлення в умовах повної політичної, економічної та морально-етичної розрухи і подальший розвиток в умовах єдиної Німеччини до міжнародного визнання. Однак, українському читачеві творчість З. Ленца досі залишається мало відомою. В українському літературознавстві мистецтву письменника приділяється недостатня увага, виключення становлять невеликі критичні роботи Д.В. Затонського [2], навчальний посібник з німецької літератури Фіської С. П. [3], а також кандидатська дисертація Волощук В.І. [1]. Доцільним є повернутися до творчості цього письменника і тих проблем, які автор ставить у творі "Урок німецької" (написаний у 1968 році), оскільки вони не перестають бути актуальними також і сьогодні, особливо у зв'язку з глобальними процесами, які переживає людство.

Творча концепція відомого німецького письменника Зігфріда Ленца, є літературним відлунням другої половини ХХ і першого десятиріччя ХХІ ст., де поєднуються суперечливі речі.

Антропоцентрична спрямованість творчої концепції відбиває філософські погляди письменника, основою яких є людина з її сильними та слабкими рисами характеру, де творчість розкриває справжню свободу.

У дослідженні використані методи, які характерні для сучасних літературознавчих робіт: системно-комплексний, а також елементи лінгво-текстологічного аналізу.

"Урок німецької" – це книга, яка довела, що З. Ленц – письменник великих можливостей, самобутній і яскравий. Критика одностайно називала роман "епохальною літературою совісті", багато писала про його морально-етичну проблематику, особливий характер конфліктів, породжених нею, образну систему і антифашистські тенденції, спрямовані проти новітнього релятивізму. Видатний критик Німеччини Курт Башт підкреслив, чим відокремлюється цей роман із загального потоку західнонімецької прози тих років: "Твори М.Вальзера, М.Дігтельмана, Х.Крюгера, П.Фоке, а також Г.Грасса, Г.Людвіга давали поверхневе тлумачення нацизму, виключно як дрібнобуржуазного феномена, а ось бачення світу через героїв З.Ленца не звужено до дрібнобуржуазної оптики і навіть навпаки виходить за його межі" [7, 117].

У цьому романі письменник дійсно знайшов себе, власну художню мову, яка адекватна художньому змісту. У жодному творі З. Ленца немає такої великої кількості тимчасових змін реальності, як у "Deutschstunde", що концептуально зумовлено специфікою жанру, його етичною проблематикою конфліктів "батьків і дітей", авторською позицією.

Світ образів твору 3. Ленца та страшна дійсність тодішньої Німеччини, яка постає перед читачем, не є чимось несподіваним для його творчості. Талановитий представник молодого післявоєнного покоління німецьких письменників, 3. Ленц знайомить читача з його головними письменницькими особливостями. Сенс звернення автора до минулого своєї батьківщини достатньо виразно позначений вже назвою роману, його прозорим іномовленням. Щоправда, може здатися дещо дивним, що свій урок німецької 3.Ленц проводить на напівпустинному березі Північного моря, у провінційній глушині, де увесь "новий порядок" представлений самотнім будинком ругбюльського поліцейського, але, на наш погляд, для мистецтва зовсім не обов'язкова зовнішня масштабність зображення, щоб досягти внутрішньої; у тому, що відбулося між ругбюльським поліцейським, його непокірним сином і художником Нансеном (прототипом для цього послужив, судячи з усього, художник – експресіоніст Еміль Нольде), через все це письменник зумів показати риси часу, достатньо істотні для життя всієї тодішньої Німеччини, де переслідування усякого інакомислення, у тому числі і художнього, стало мало не головною турботою "нового покоління". Ще важливішим тут є обіймаючий похмурий колорит, те пригнічуюче відчуття постійного тиску, майже відчай перед переможною силою тупого підпорядкування "наказу", "закону" і "порядку", які виникають від розповіді Зіггі. Це й додає окремому випадку, зображеному 3. Ленцем, узагальнюючого символічного звучання, робить його дзеркалом тієї загальної ситуації фанатизму, насильства і страху. У цьому, безперечно, відобразилося все напруження ненависті письменника до нацистського режиму, до батьківщини, що зганьбила його та його співвітчизників, і сенс історичного вироку цьому ганебному минулому не підлягає ніякому подвійному тлумаченню. Затримавшись на конкретно – історичній приуроченості роману, можна опинитися приблизно в тому ж становищі, в якому опинився В. Макенрот, коли представив на розгляд Зіггі свою дипломну роботу, де герой спробував дати стислий, науково-точний психологічний опис того, що відбувалося з Зіггі. Це йому цілком вдалося, але Зіггі вважав, що в цій роботі замовчується про відчуття провини: "Ich konnte nicht weiterlesen, da war zuviel verschwiegen, zuviel auf angenehmen Gegensatz gebracht ..." "Ober die Wolkenbildung, oder den Zug der Storche, iiber unser Gedachtnis und unseren HaB, iiber unsere Hochzeit und Winter" [6: 313].

"Я не міг далі читати, це нагадувало мені багато неприємного..." " Про те як з'являються хмари, чи про політ лелек, про нашу пам'ять, нашу ненависть, про наші весілля та зими" (переклад А.Ш.). Зрозуміло, що ці слова є метафорою. Саме така реакція Зіггі демонструє нам своєрідність роману, його художнє і смислове ядро, з'ясовує, як і про що він написаний. Ругбюль ставить Зіггі питання, не відповівши на які, він просто не може далі жити і прирікає себе на багатомісячний "урок німецької". У ругбюльській історії його цікавить перш за все загальнозначущий людський сенс. Свій урок німецької він сприймає для себе перш за все як духовний, особово – людський, етичний урок.

Саме тому йому і потрібні деталі – ті живі подробиці відносин між людьми, прояви їх відчуттів, вчинків і прагнень, без яких неможливо уловити їх індивідуальну людську зовнішність, а значить, і сенс того, що відбулося між ними. Ось чому вони і стають для нього організуючим початком оповіді, визначають собою характер роману, його художню фактуру. Відчувається їх велике значення для Зіггі у всьому: і в тому, як напружено він вдивляється в кожне з кадрів минулого, які виникають і проходять перед очима, як при повільній зйомці, і в затримках на крупні плани, щоб була видна кожна деталь, і, нарешті, навіть в самій надмірності цих деталей, що оточують нас з усіх боків, що фіксують щонайменші, навіть здавалося б, суто зайві деталі, коли-небудь збережені пам'яттю Зіггі. Герої роману підпорядковані цьому загальному закону сповільненості. Дня роману характерна вражаюча реалістичність: недаремно так невловимо нагадують герої застигли образи з живопису експресіоніста М.Л.Нансена, про які розповідає Зіггі. Завдяки його спогадам живопис стає в цьому романі прекрасною літературою, але художній твір, в свою чергу, немов би переходить тут деколи в живопис, запозичує від нього деякі прийоми духовного наповнення образу.

"Урок німецької" – це роман, силове поле якого цілком визначене напругою того духовного пошуку, який зроблений Зіггі Йенсоном. Це роман – дослідження, роман – проблема, і деталі, подробиці стають у ньому структурними принципами; своєрідними ланками тієї єдиної направляючої лінії, яка виводить читача, і Зіггі до його ругбюльських питань. Що ж це за ситуація, що породила таку кількість сумнівів, і який людський урок шукає і знаходить в ній Зіггі?

Провідною темою протокольного літопису героя є тема взаєностосунків між художником М.Л.Нансеном і ругбюльським поліцейським. Конфлікт починається з непокори художника наказу про заборону писати картини. Поліцейський уражений за живе, він бачить своє покликання в служінні "загальному порядку", і будь-який опір йому викликає бурю протесту. Цей образ заслуговує особливої уваги. У своїй зловісній монументальності він зростає до масштабу символу, стає ніби уособленням тієї темної сили, сліпої слухняності, яка відрізняла мільйони таких же рядових, звичайних німецьких обивателів, як Йене Оле Йенсен і робила їх "знаряддям насильства". Саме через цей образ автор виразив і своє усвідомлення, і свій вирок до однієї з найстрашніших рис дрібнобуржуазної психології, здатної служити благодатним ґрунтом для виникнення фашизму.

В художньому дослідженні З. Ленца існує ще один не менш важливий і загальнозначущий проблемний аспект. Вибравши в ролі переслідувача художника Нансена людину, що вважає своєю особистою справою сліпе виконання наказів, автор створив ситуацію, в якій відбувається зіткнення двох протилежних, взаємовиключних ставлень до життя, двох різних людських "правд". Правда художника з його незалежністю, духовною свободою, з його "особистим порядком", визначаючи яку він нікому не поступається – повністю

закреслює ругбюльського поліцейського з його правдою підпорядкування чужій волі, "законній" владі. В образі художника втілено провідний етичний зміст роману, його головний людський "урок". Для багатьох прихильників новітнього етичного релятивізму, ситуація, яку показує нам З. Ленц, послужила б всього лише ілюстрацією неминучої, як вони вважають, множинності людської "правди", їхньої принципової несумісності одна з одною, їх "рівноправ'я". ЗЛенц, і в цьому мудра зрілість і справжній гуманізм його позиції, відстоює щось прямо протилежне. І не тільки емоційно, відмінністю свого ставлення до ругбюльського поліцейського, з одного боку, І до художника, з іншого. Гідність позиції З.Ленца полягає в тому, що він художньо доводить безумовну загальнозначущість гуманістичних критеріїв життєвої позиції людини в світі.

Дослідження теми "радощів виконання обов'язку" Зіггі зробив неначе по волі випадку, але, як з'ясовується, ключовим принципом свого мемуарного уроку. Йдеться, звичайно, не про радощі в буквальному розумінні, а в їх безпосередньо емоційному висловленні. "Радість тут – символічний, а частково і іронічний псевдонім широкого і загального кола станів, пов'язаних з етичним самовідчуттям людини – перш за все з незруйновною цілісністю і повнотою етичного здоров'я" [4, 175]. Але про що ж у цьому сенсі можна говорити, якщо прямим і беззворотним наслідком добросовісного виконання обов'язку виявляється якраз руйнування особи ругбюльського поліцейського, розрив усіх людських зв'язків з навколишнім світом, навіть з власними дітьми, занурення в безодню злобної ненависті, напружено – затупленого, з одного тільки упертого бажання довести свою правоту, служіння ідолу обов'язка? У ситуації, коли цивільна моральність перестає бути етичною, добропорядний виконавець обов'язку неминуче стає і його жертвою.

Із затвердженням гуманістичних критеріїв соціально-справедливої моральності пов'язаний образ Зіггі Йенсена, вражаючий "шедевр" німецького художника. Вражаючий за своєю душевною достовірністю і свіжістю, за глибоким і тонким ліризмом, за своєю стійкою людяністю, Зіггі З.Ленца – це цілий світ. Таким чином, розкривається світ рідкісно обдарованої душі.. Автор примусив повірити у "штрафний урок" Зіггі. Це словосполучення заявляє про себе, про свою відданість законам художньої, літературної мови – з усім багатством її виразних можливостей, зі всією майстерністю, вишуканістю пластики і ритму. Проте в цьому не відчувається ніякої умовності, хоча вона і розуміється. Цей роман сприймається немов написаний Зіггі – більш того, виникає відчуття, що ніхто інший окрім Зіггі і не міг написати його. Природність цього відчуття підтримується тим, що обдарованість Зіггі розпізнається буквально у всьому: в стилі, в тому, як він бачить світ, як відчуває і розуміє живопис, у його дитячих іграх і фантазіях:

"Ein schmaller, schmutziger Nebelschweif, der mir wie eine entrollte Fahne aus Mullbinde vorkommt" [6:19]

"Там на березі... вузька сіра смуга туману, яка нагадувала мені розгорнутий прапор"; а таким уявляє собі Зіггі місток:

"... erinnerte mich immer an einen Hund, der seine Vorderpfoten auf eine Mauer gelegt" [6:25].

"...нагадував мені собаку, який поставив передні лапи на мур...", але перш за все, звичайно, в його етичній талановитості. Це – головне в Зіггі, і саме тут перш за все відбувається з'вязок його образу з *провідною темою роману: людина — суспільство, темою етичних критеріїв людини і гуманізму, темою суспільства та історичної правди*. "Історія, як правило, не розчиняється у гегелівському "світовому дусі"— вона залишається і про неї треба писати, — писав З.Ленц, — поки живуть свідки, ця проблематика не щезне з літератури" [5].

Отже в романі чітко помітна загальнолюдська позиція автора, в якій простежується антропоцентрична спрямованість його творчості. Обрана автором модель конфлікту «мистецтво – владі» пов'язана самою інтенцією письменника з людиною, історією та проблемами сучасності. Отже, З. Ленц у своєму романі знайшов, свою концепцію, власну художню мову, релевантну художньому змісту. Для подальшого дослідження творчої концепції З. Ленца представляється необхідним вивчити кожну із складників його загальної антропоцентричної парадигми "Людина і Світ", що допоможе глибше зрозуміти мистецтво письменника, а також минулі та сучасні проблеми ідентичності. Стаття прорецензована та рекомендована до друку доцентом кафедри історії зарубіжної літератури та класичної філології С.К.Криворучко.

Література

1. Волощук В.І. Лінгвостильові особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жанрах / В.І Волощук. – Львів: Львівський університет, 2004. – 20 с.
2. Затонський Д.В. Пам'ять про минуле / Д.В Затонський // Художні орієнтири ХХ ст. – М.: Радянський письменник, 1988. – 416с.
3. Фіськова С.П. Історія німецької літератури. Періоди, напрямки розвитку, ідеї, постаті / С.П Фіськова. – Львів: ПАІС. 2003. – 340с.
4. Фрадкін І.М. Історія літератури ФРН / І.М Фрадкін. – М.: Наука, 1980. – 302с.
5. Хотинська Г.А. Романи З. Ленца / Г.А Хотинська. – Саратов: Видавництво Саратовського університету, 1985. – 225 с.
6. Lenz Siegfried. Deutschstunde / Lenz Siegfried. – МйпсБен: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1991. – 416 S.
7. Lenz Siegfried. Mutmaflungen iiber die Zukunft der Literatur. Drei Essays / Lenz Siegfried. – Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 1991. – 416 S.

Аннотация

Шаронова А.В. Художественные образы романа З. Ленца "Урок немецкого".

Статья посвящена исследованию антропоцентрической направленности творческой концепции известного немецкого писателя З.Ленца, который в процессе становления своего художественного мастерства приводит к собственным философским взглядам, в основе которых находится Человек с его подлинной сутью – творчеством, дающим истинную свободу.

Ключевые слова: З. Ленц, свобода, творческая концепция, художественный образ.

Анотація

Шаронова А.В. Художні образи роману З.Ленца "Урок німецької".

Стаття присвячена дослідженню антропоцентричної спрямованості творчої концепції відомого німецького письменника З.Ленца, який в процесі становлення своєї мистецької майстерності приходить до власних філософських поглядів, в основі яких знаходиться Людина з її глибокою суттю – творчістю, яка надає справжню свободу.

Ключові слова: З. Ленц, свобода, творча концепція, художній образ.

Summary

Sharonova A.V. Artistic images of the novel by Z. Lenc "German lesscw". The article deals with the study of anthropocentric direction of creative conception of a well-known German writer Z. Lenc, who comes during the process of his pencraft's formation to his own philosophical views based on a man with his original essence – creative work, which gives true freedom.

Key words: artistic conception, artistic image, freedom, Z.Lenc.